

УДК 630.64 (477.82)

*Н. М. Василик,
здобувач, асистент кафедри менеджменту та маркетингу,
Луцький національний технічний університет*

КОМПЛЕКСНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ: ПЕРЕВАГИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті з позицій ринкового підходу обґрунтовані переваги та на прикладі лісогосподарських підприємств окремого забезпеченого лісовими ресурсами регіону досліджені сучасні тенденції та визначені перспективні напрями активізації процесів комплексного використання лісоресурсного потенціалу.

In the article of positions of market approach of advantage and on the example of wood economic enterprises of separate provided with forest resources region modern tendencies are explored and perspective directions of activation of processes of the complex use of potential forest resources are definite.

ВСТУП

Серед основних принципів лісокористування більшість спеціалістів, крім раціональності, невиснажливості та безперервності, виділяють також комплексність, що передбачає забезпечення збалансованого використання усіх сировинних якостей лісових ресурсів та компонентів навколишнього природного середовища, у якому вони розвиваються. На жаль, протягом тривалого періоду ринкової трансформації економіки багатьох лісокористувачів, забезпечуючи виживання підприємств, не мали можливості розвивати виробництва з комплексного використання лісоресурсного потенціалу, також були втрачені ринки збуту продукції та джерела постачання сировини. Робота підприємницьких структур в умовах ринкових відносин спрямована на максимізацію прибутків в усіх сферах діяльності. Саме відновлення виробництва, що здатні забезпечити комплексне використання лісоресурсного потенціалу в умовах ринкових відносин, може стати джерелом

отримання додаткових прибутків за рахунок раціоналізації лісокористування та забезпечить отримання позитивного синергійного ефекту в інших сферах діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Базові теоретичні дослідження проблем комплексного використання лісоресурсного потенціалу у вітчизняній науці беруть початок ще з другої половини ХХ ст., але найбільшого поширення вони набули у 70—80 рр., коли положення концепції комплексного використання лісових ресурсів лягли в основу вироблення управлінських рішень щодо перспектив розвитку лісогосподарського комплексу в умовах планової економіки. Серед великої кількості наукових праць загальновідомими стали дослідження провідних вітчизняних вчених: В. Байтали, В. Бондара, В. Вереса, С. Генсірука, І. Грунянського, З. Микитишин, Ф. Морозова, А. Петрова, П. Погребняка, В. Полякова, М. Римара, І. Синякевича, Ю. Туниці, Д. Телішевського,

І. Туркевича, О. Шаблія, Г. Шевченка та багатьох інших [1; 3; 4; 5; 7].

З розвитком ринкових відносин в період стагнації економіки проблеми забезпечення комплексного лісокористування відійшли на другий план, оскільки основним завданням лісокористувачів стало виживання. Але, незважаючи на це, ряд дослідників у своїх працях тією чи іншою мірою обґрунтовували необхідність відновлення комплексного використання лісоресурсного потенціалу як важливого фактора підвищення ефективності роботи лісогосподарських підприємств в ринкових умовах: А. Бобко, В. Ведмідь, О. Голуб, В. Голян, Б. Данилишин, Я. Дяченко, Я. Коваль, М. Козоріз, Б. Колісник, М. Колісниченко, П. Лакида, Є. Мішенін, В. Мікловда, Л. Мельник, Ю. Медведєв, А. Мурашко, В. Пила, В. Самоплавський, А. Торосов, В. Трегобчук, М. Хвесик, О. Фурдичко, О. Шубалий та багато інших вчених [2; 6; 8]. Проте вказані дослідники недостатньо уваги приділяли вивченню тенденцій комплексного використання лісоресурсного потенціалу відповідно до наявної виробничо-технічної бази та специфіки економічної діяльності окремих лісозабезпечених регіонів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Об'єктом даного дослідження є господарська діяльність лісогосподарських підприємств Волинської області щодо комплексності використання лісоресурсного потенціалу. Предметом дослідження є процеси, що характеризують комплексність використання лісоресурсного потенціалу регіону.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з позицій ринкового підходу обґрунтувати переваги та на прикладі лісогосподарських підприємств окремого забезпеченого лісовими ресурсами регіону, яким є Волинська область, дослідити сучасні тенденції та визначити перспективні напрями активізації процесів комплексного використання лісоресурсного потенціалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Лісові ресурси є унікальними природними екосистемами, які виконують важливі функції щодо підтримання екологічного балансу в навколишньому середовищі, забезпечення господарських потреб національного господарства, відтворення фізіологічних функцій, оздоровлення, збагачення культурного та духовного життя окремих членів суспільства.

Вивчаючи усю сукупність корисностей лісових ресурсів, які обмежені певним середо-

вищем та розглядаються протягом певного проміжку часу, доцільно оперувати поняттям "лісоресурсний потенціал", під яким ми розуміємо сукупність сировинних ресурсів і корисних властивостей лісів, які на даний час є в наявності, активно використовуються або в перспективі можуть бути використані для задоволення різноманітних потреб суспільства. Лісоресурсний потенціал можна також розглядати з точки зору наявних можливостей країни організувати раціональне використання лісових ресурсів з перспективою на майбутнє.

Взявши за основу погляди відомих вітчизняних вчених Ю. Туниці, І. Гунянського та В. Вереса [3], які закладали теоретичні основи вивчення проблем забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу, розглядатимемо його у вигляді взаємозв'язаних між собою і зовнішнім середовищем чотирьох обов'язкових компонентів (вони умовно позначені початковими буквами грецьких і латинських слів — дерево, гриб, фауна, рекреація):

- ресурси деревини (D);
- ресурси недеревинного рослинного походження (M);
- ресурси тваринного походження (F);
- специфічні матеріальні ресурси нематеріального походження (R).

Важливо підкреслити, що скрізь, де існує ліс, він виробляє всі чотири (хоча і не завжди використовувані) групи потенційних продуктів.

Загалом під комплексним використанням лісоресурсного потенціалу лісогосподарського комплексу, на нашу думку, необхідно розуміти таку діяльність, яка забезпечує максимальне залучення до господарського обороту і відтворювального процесу не лише деревину від усіх видів рубок, а й недеревинних ресурсів рослинного і тваринного походження, а також усіх корисних функцій лісу, тобто пов'язану з ним еколого-економічну систему, яка об'єднує інші компоненти природного середовища (земельні та водні ресурси, атмосферне повітря, ресурси надр та живі організми) в єдине ціле.

За часів планової економіки було проведено чимало досліджень, в яких обґрунтовувалися переваги комплексного використання лісоресурсного потенціалу [1; 3; 4; 5; 7], але в умовах ринкової економіки основні базові засади функціонування організаційно-економічних механізмів забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу виявилися недієвими, оскільки не враховують специфіку діяльності суб'єктів господарювання в умо-

Рис. 1. Синергічний ефект забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу

вах постійної конкуренції, вільного ціноутворення, різноманітності організаційно-правових форм господарювання, економічної самостійності суб'єктів, недосконалості нормативно-правового поля, нерозвиненості ринкової інфраструктури.

Розвиток усіх напрямів діяльності, що забезпечують активізацію процесів комплексного використання лісоресурсного потенціалу, сприятиме зростанню ефективності діяльності, перш за все, первинних ланок лісогосподарського комплексу — лісогосподарських підприємств, які вирішують проблему накопичення відходів, отримують джерело додаткових доходів та можливість освоєння нових ринків збуту, в тому числі закордонних, а також забезпечать диверсифікацію економічних ризиків в умовах ринкової нестабільності (рис. 1). Додатковий ефект від реалізації проектів комплексного використання лісоресурсного потенціалу отримують також підприємства інших галузей, які є споживачами продукції лісогосподарського комплексу, оскільки вони отримують нові види дешевої сировини, зможуть модернізувати існуючі та заснувати нові виробництва, що дозволить створити нові робочі місця, збільшити доходи, отримати додаткові конкурентні

переваги та вийти на нові ринки збуту. Синергічний ефект від комплексного використання лісоресурсного потенціалу отримають також суб'єкти ринкової інфраструктури, населення, органи влади місцевого, регіонального та національного рівня, міжнародні інститути, а також безпосередньо лісові ресурси як природні екосистеми.

Певні успіхи в організації комплексного ведення лісового господарства у Волинській області були досягнуті ще до набуття незалежності, адже низький розмір експлуатаційного лісового фонду і специфічні умови роботи в лісогосподарському регіоні Західного Полісся поставили перед лісівниками завдання повного використання всієї маси дерева — від коріння до верху, освоєння недеревинних лісових ресурсів, а також підвищення рекреаційного значення лісу.

На основі багаторічного досвіду роботи з вдосконалення технології комплексного використання лісосировинних ресурсів лісівниками Волині ще у 80-х роках ХХ ст. були розроблені основні напрями отримання деревинної і недеревинної продукції, а також комплексного використання біологічно активної маси дерева і недеревинних ресурсів лісу [7].

Сьогодні життя виставило перед лісівниками нові виклики і адаптуватись до змін необхідно з урахуванням ринкової кон'юнктури, досягнень науки і потреб практики.

Аналіз показників ведення лісового господарства у Волинській області за період 2000—2008 рр. (табл. 1) свідчить про щорічне стабільне (приблизно в 1,2 рази щороку) зростання вартісних показників виробництва продукції.

У цілому, за аналізований період обсяг продукції лісового господарства зріс у 6 разів, і у 2008 році склав 166,5 млн грн. проти 26,8 млн грн. у 2000 році, при цьому найбільшу частку (більш ніж 91%) займають обсяги продукції лісозаготівель. За 2005—2008 рр. загальна площа рубок зменшилась на 9,7 тис.га, при цьому площа рубок головного користування зменшилась на 0,5 тис. га і їх питома вага у 2008 році склала лише 6%. Рубки, пов'язані з веденням лісового господарства та очищення лісу від захаращеності зменшились на 9,2 тис. га.

Проаналізуємо обсяги заготівлі ліквідної деревини, оскільки вона є основним продуктом лісового господарства. У 2007 році спостерігались найбільші обсяги заготівлі ліквідної деревини за період 2000—2008 років, що відбулося переважно за рахунок збільшення обсягу заготівлі деревини від рубок пов'язаних з веденням лісового господарства, інших рубок та очищення лісу від захаращеності (на 62% у 2007 році в порівнянні з 2000 роком). Проте вже у 2008 році обсяги заготівлі ліквідної деревини зменшились на 116 тис. м³, або на 11,3% в порівнянні з 2007 роком, але були більшими, ніж у 2000 році (на 42,3%) та у 2005 році (на 3,4%).

На наступному етапі аналізу важливо дослідити ди-

Таблиця 1. Основні показники ведення лісового господарства у Волинській області за 2000—2008 рр.

Показники	2000	2005	2006	2007	2008
1	2	3	4	5	6
Обсяги продукції лісового господарства, млн грн.	26,8	96,2	118,0	148,9	166,5
Площа рубок, тис.га:					
головного користування	0,9	2,7	2,7	2,6	2,2
пов'язаних з веденням лісового господарства, інших рубок та очищення лісу від захаращеності	20,5	43,1	36,4	37,0	33,9
Заготовлено деревини, тис.м ³	...	946	1053	1099	965
у тому числі: ліквідної	642	877	976	1023	907
від рубок головного користування	328	514	514	514	439
від рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, інших рубок та очищення лісу від захаращеності	314	363	462	509	468
Із загальної кількості заготовленої деревини лісоматеріали круглі, тис.м ³	342	485	487	533	502
Відтворення лісів, га	3177	4744	5543	5795	4895
посадка і посів лісу	1776	3093	4158	4584	3522
природне поновлення	1401	1651	1385	1211	1373
Переведення лісових культур у вкриті лісом землі, га	1694	1869	2006	2040	2134
Кількість лісових пожеж	161	116	355*	52	11
Лісова площа, пройдена пожежами, га	110	58	1738 ¹	24	5
Збитки, заподіяні лісовими пожежами (у факт. цінах відповідних років), тис.грн.	67,5	43,8	1488,6 ¹	28,6	11,5

Джерело: Головне управління статистики у Волинській області

наміку заготівлі ліквідної деревини за категоріями технічної придатності (рис. 2).

Зростання обсягів заготівлі ліквідної деревини у 2005 році відбулося переважно за рахунок суттєвого збільшення обсягів заготівлі лісоматеріалів круглих (на 41,8%) та деревини для технологічних потреб (на 27,4%), тоді як обсяги заготівлі дров паливних зменшилися (на 14,4%). Подальше зростання обсягів заготівлі

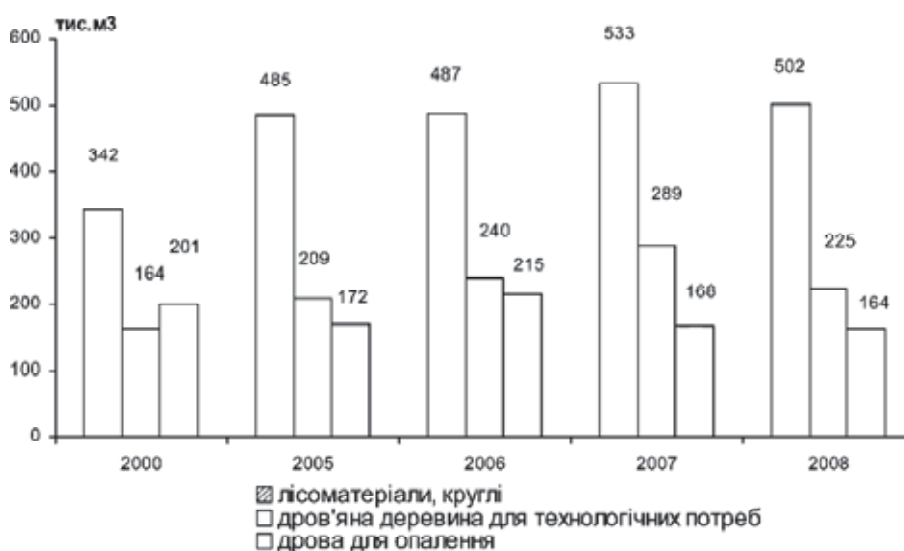

Рис. 2. Аналіз обсягів заготівлі ліквідної деревини за категоріями технічної придатності у 2000—2008рр. (тис. м³)

Джерело: Головне управління статистики у Волинській області

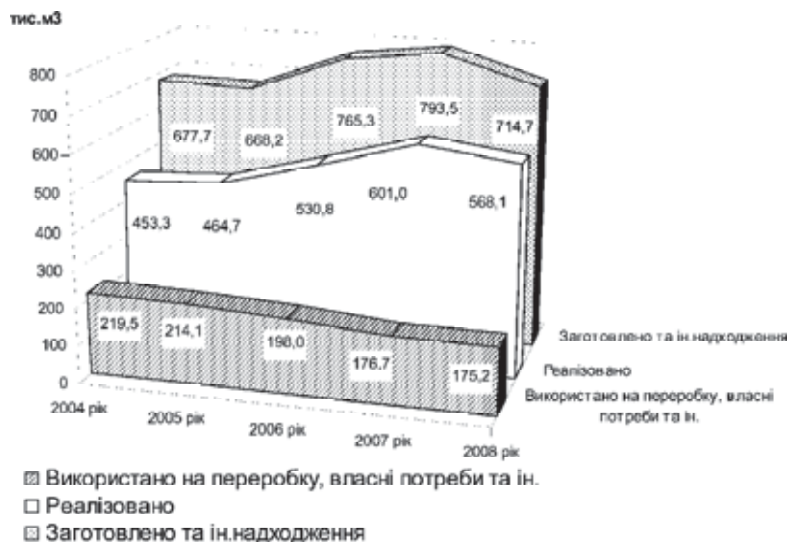

Рис. 3. Аналіз руху лісопродукції на державних лісогосподарських підприємствах за період 2004—2008 рр., тис. м³

ліквідної деревини також відбувалося за рахунок зростання обсягів заготівлі лісоматеріалів круглих та техсировини. Натомість обсяги заготівлі дров паливних після зростання у 2006 році продовжували поступово зменшуватися у наступних роках, незважаючи на постійне значне зростання вартості інших альтернативних видів палива (перш за все — природного газу). У 2008 році у зв'язку із зменшенням загального попиту на лісові ресурси відбулося зменшення обсягів заготівлі ліквідної деревини за усіма категоріями технічної придатності, але по перших двох елементах не нижче рівнів, досягнутих у 2000 та 2005 роках.

із зростанням попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках. І лише у 2008 році у зв'язку із кризовими явищами в економіці дані показники знизилися, але не нижче рівня 2005 року.

У той же час, протягом усього аналізованого періоду обсяги використання деревини на переробку та власні потреби постійно зменшувалися (загалом на 44,3 тис. м³ або 20,2%), що було викликане зменшенням можливостей підприємств розвивати власну переробну базу в умовах необхідності першочергової сплати податкових платежів до бюджету та інвестування власних коштів у розвиток лісового господарства.

З метою дослідження ефективності переробки деревини важливо провести деталізований аналіз зміни обсягів використання деревини від усіх видів рубок лісу за основними напрямками за 2004—2008 рр. (рис. 4). У цілому, після незначного зростання у 2007 році за рахунок зростання обсягів реалізації лісопродукції на внутрішній ринок та на експорт, загальні обсяги використання деревини у 2008 році зменшилися до рівня 2006 року, оскільки відбулося зменшення попиту на лісосировину на внутрішніх та зовнішніх ринках, а та-

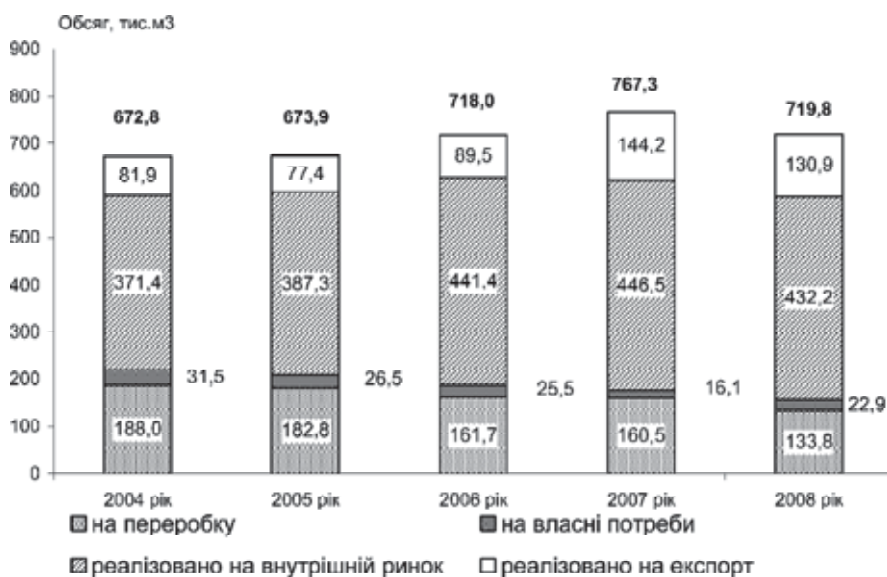

Рис. 4. Аналіз зміни обсягів використання деревини від усіх видів рубок лісу за основними напрямками за 2004—2008 рр.

кож на продукцію її первинної переробки, що призвело до зменшення обсягів залучення деревини у власну переробку.

Цілісний висновок про раціональність та комплексність використання деревини на державних лісогосподарських підприємствах можна зробити на основі детальнішого аналізу ефективності використання відходів її переробки (табл. 2). Щорічно на стадії лісозаготівлі, переробки деревини та лісопилення на державних лісогосподарських підприємствах Волинської області утворюється понад 60 тис. м³ відходів деревини. При цьому на стадії лісозаготівлі протягом 2004—2008 рр. утворювалося 7,5—10,0% із загальної їх величини (переважно від рубок догляду), а решта 90,0—92,5% припадає на стадію деревообробки. Звертає увагу також той факт, що у 2008 році відбулося зменшення обсягів використання відходів, хоча до цього року спостерігалася позитивна тенденція зміни цього показника. Але позитивним моментом слід вважати те, що підприємства у 2008 році практично відмовилися від знищення та складування відходів на звалищах, шукаючи шляхи їх використання.

Адже, в умовах постійного зростання вартості імпортованих енергоресурсів, все більш вигідно стає використовувати, навіть у якості палива, відходи деревини. Тому саме у 2008 році відбулося незначне збільшення обсягів поставки (продажу) відходів порівняно з попереднім роком, хоча у 2004—2006 рр. цей показник був на 10—15 тис. м³ більшим.

Лісокористувачі Волинської області заготовляють також другорядні лісові матеріали та здійснюють побічні лісові користування, а саме: живицю, новорічні ялинки, дикорослі плоди, гриби, ягоди, лікарські рослини, деревні соки, сіно (табл. 3), проте загальна частка даної продукції у загальному випуску підприємств не перевищує 5%. Це свідчить про те, що на сьогодні через низку причин не повною мірою використовується лісоресурсний потенціал регіону.

Таблиця 2. Аналіз руху та рівня використання відходів деревини на державних лісогосподарських підприємствах за 2004—2008 рр., тис. м³

Показники	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	Абсол. відх. за 2004-2008 рр.
Утворилося						
Лісосічні відходи	5,8	5,3	7,5	5,03	5,02	-0,78
Відходи деревообробки і лісопилення, всього	71,7	71,4	67,7	63,95	58,31	-13,39
Всього	77,5	76,7	75,2	68,98	63,33	-14,17
Використано						
Лісосічні відходи	0,8	1,0	1,3	1,07	1,02	0,22
Відходи деревообробки і лісопилення, всього	11,1	10,2	12,5	12,87	9,11	-1,99
Всього	11,9	11,2	13,8	13,94	10,13	-1,77
Поставлено (продано)						
Лісосічні відходи	4,7	4,3	6,2	4,3	3,93	-0,77
Відходи деревообробки і лісопилення, всього	57,9	59	52,4	46,78	49,74	-8,16
Всього	62,6	63,3	58,6	51,08	53,67	-8,93
Знищено або відведено на звалище						
Лісосічні відходи	0	0	0	0	0	0
Відходи деревообробки і лісопилення, всього	2,3	2,4	3,2	4,93	0,42	-1,88
Всього	2,3	2,4	3,2	4,93	0,42	-1,88
Рівень використання відходів, %						
Лісосічні відходи	13,8	18,9	17,3	21,3	20,3	6,51
Відходи деревообробки і лісопилення, всього	15,5	14,3	18,5	20,1	15,6	0,12
Всього	15,4	14,6	18,4	20,2	16,0	0,65

За період 2004—2007 рр. відбулося суттєве скорочення обсягів заготівлі живиці (з 51 т. у 2004 році до 14 т. у 2007 році), а вже у 2008 році не було зібрано жодної тонни. Це пояснюється зниженням попиту на даний лісовий матеріал, не дивлячись на високу рентабельність (у 2007 році склала 73,7%) даного виду продукції побічного лісовористування.

Таблиця 3. Обсяги заготівля другорядних лісових матеріалів та продукції побічного лісового користування у Волинській області, т

Види продукції	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
Живиця	51	28	8	14	—
Новорічні ялинки, тис. шт.	32	69	24	59	88
Дикорослі плоди	21	10	26	—	31
Гриби	14	40	236	43	8
Ягоди	1631	1692	1950	475	388
Лікарські рослини	29	21	11	11	21
Деревні соки	1342	1264	880	994	1099
Сіно	410	394	161	200	273

Джерело: Головне управління статистики у Волинській області

Нестабільним є попит на новорічні ялинки, особливо слід звернути увагу на зниження більш ніж у два рази обсягу їх заготівлі у 2006 році порівняно з попереднім роком, що пояснюється розширенням ринку товарів-замінників на синтетичній основі. Збільшення заготівлі новорічних ялинок у 2008 році аж на 67% в порівнянні з 2007 роком було можливе за рахунок збільшення площ спеціальних плантаційних насаджень новорічних ялинок для продажу населенню. Одним з альтернативних варіантів раціонального використання площ, при створенні даних додаткових плантацій ялинок, стало садіння новорічних ялинок під лінією електропередач. За останні два роки відбулось значне зменшення обсягів заготівлі грибів та ягід (за офіційними даними), що пояснюється недосконалістю контролю за обліком їх заготівлі. Не повною мірою використовуються резерви заготівлі лікарських рослин та деревних соків.

Проведений аналіз тенденцій комплексного використання лісових ресурсів у Волинській області, дозволив з'ясувати, що значна конкуренція з боку приватних виробників, товарів-замінників та обмежені можливості державних лісгосподарських підприємств інвестували кошти у розвиток переробної бази в умовах економічної кризи, яка супроводжується загальним зниженням платоспроможного попиту, призвели до суттєвого зменшення обсягів виробництва продукції первинної деревообробки та ще більшого зниження або і взагалі зупинки виробництва багатьох видів продукції поглибленої переробки. При цьому державні лісгосподарські підприємства мають значні резерви залучення відходів як лісозаготівлі, так і лісопереробки у господарський оборот, що за умови отримання додаткових інвестицій у розвиток переробної бази забезпечить додатковий ефект від комплексного використання лісосировини.

ВИСНОВКИ

Організація комплексного використання лісоресурсного потенціалу повинна бути спрямована на створення найбільш сприятливих умов для виконання всього циклу робіт з відтворення та раціонального використання лісових ресурсів в рамках максимального задоволення суспільних та індивідуальних потреб у продуктах та корисностях лісу.

Лісівники Волинської області мають великий досвід роботи із забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу лісгосподарського комплексу, проте з набуттям незалежності лісгосподарські підприємства стикнулись із низкою проблем, які необхідно

вирішувати на основі використання ринкових механізмів, адже базові методи, важелі та інструменти, які були сформовані ще у 70—80-х роках ХХ ст., за умов планової економіки, сьогодні вже не діють. Трансформаційні процеси у напрямі активізації комплексного використання лісоресурсного потенціалу повинні отримати належне фінансове, інституціональне, організаційно-правове, інвестиційне забезпечення, а також сприяти розвитку конкуренції та підприємництва у цій сфері, стимулювати відновлення виробництв, що забезпечать комплексне використання лісових ресурсів та підвищення рівня енергетичної безпеки держави.

Отже, в сучасних умовах, коли держава має обмежені можливості забезпечувати повне фінансування усіх заходів, а внутрішній ринок лісопродукції лише на стадії формування, розвиток комплексних переробних виробництв на основі використання нових безвідходних та ресурсощадливих технологій має стати пріоритетним завданням на найближчу перспективу.

Література:

1. Бондар В.С., Телішевський Д.А. Комплексне використання і охорона лісів. — К.: Урожай, 1985. — 182 с.
 2. Колисник Б.И., Шубальый А.М. Перспективные направления развития лесохозяйственного комплекса региона: опыт Украины // Актуальные проблемы лесного комплекса / Под ред. Е.А.Памфилова. Сборник научных трудов по итогам международной научно-технической конференции. — Выпуск 21. — Брянск: БГИТА, 2008. — С. 37—40.
 3. Комплексное лесное хозяйство / Ю.Ю. Туньця, И.И.Гунянский, В.Ф. Верес и др. — М.: Агропромиздат, 1987. — 215 с.
 4. Петров А.П., Бурдин Н.А., Кожухов Н.И. Лесной комплекс (Вопросы теории и практики). — М.: Лесн. Пром-сть, 1986. — 296 с.
 5. Поляков В.А. Экономика и организация комплексного лесного хозяйства. — М., 1978. — 160 с.
 6. Самоплавський В.І., Торосов А.С. Удосконалення системи управління лісами при переході до ринкової економіки // Лісовий журнал. — 1993. — № 3. — С. 3—6.
 7. Телишевський Д.А. Комплексное использование недревесной продукции леса. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Лесн. пром., 1986. — 261 с.
 8. Фурдичко О.І. Ефективність ресурсно-виробничого потенціалу лісгосподарського комплексу (теорія, методологія, практика). — Львів: Світ, 1995. — 228 с.
- Стаття надійшла до редакції 05.11.2009 р.*